

Journal of Applied Tourism Research

2022, Vol. 3, No. 1, 13-24



ISSN: 2717-8951

TOURISM INCOME AND ECONOMIC GROWTH RELATIONSHIP IN COUNTRIES BORDERING MEDITERRANEAN: PANEL CAUSALITY ANALYSIS

Ömer EMİRKADI¹

Abstract

Tourism is an important source of income for both developed and developing countries. The tourism sector increases the foreign exchange reserves of many countries in the world. Indeed, in order to attract more tourists, most countries that are open to tourism activities bring flexibility in visa applications, organize suitable or discounted package tours for promotional purposes, or turn to large-budget advertising expenditures. In addition, when the sector is examined, it is seen that the countries in the Mediterranean basin, which is one of the subjects of the study, have a very large share in world tourism.

In this context, the aim of the study is to examine whether there is a relationship between tourism revenues and economic growth in 11 Mediterranean countries with panel causality analysis, based on the data for the period between 2000-2020.

According to the results of the panel causality analysis it has been determined that there is a mutually significant and positive correlation between tourism revenues and economic growth.

Keywords:

Tourism,
Economic
Growth, Panel
Causality
Analysis

Article

History:

Received:
8 May 2022
Accepted:
28 Jun 2022

AKDENİZ'E KIYISI OLAN ÜLKELERDE TURİZM GELİRİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Özet

Turizm gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan tüm ülkeler açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm sektörü, dünyadaki pek çok ülke açısından döviz rezervlerini artırıcı niteliktedir. Gerçekten de turizm faaliyetlerine açık olan çoğu ülke, daha fazla turist çekebilmek adına, vize uygulamalarına esneklikler getirmekte, tanıtım amaçlı olarak uygun veya indirimli paket turlar düzenlemekte ya da büyük bütçeli reklam harcamalarına yönelmektedirler. Ayrıca sektör incelendiğinde çalışmanın öznelere birisi olan Akdeniz çanağındaki ülkelerin, dünya turizmde oldukça büyük bir paya sahip oldukları görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, 2000-2020 yılları arasındaki döneme ait verilerden yola çıkarak, 11 Akdeniz ülkesinde turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığının panel nedensellik analizi ile incelenmesidir. Panel nedensellik analizi sonuçlarına göre; turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında, karşılıklı olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar

Kelimeler:

Turizm,
Ekonomik
Büyüme, Panel
Nedensellik
Analizi

Makale

Geçmişi:

Alınan tarih:
8 Mayıs 2022
Kabul tarihi:
28 Haziran 2022

¹ ORCID: 0000-0001-5808-249X, Öğretim Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Araklı Ali Cevat Özyurt Meslek Yüksekokulu, emirkadi@ktu.edu.tr

1. Giriş

Turizm faaliyeti, bir insanın dinlenmek, eğlenmek, spor yapmak ya da sağlık gibi birbirinden çok farklı amaçlarla, düzenli olarak yaşamlarını sürdürdükleri lokasyonun dışına çıkarak, bir seneyi de aşmamak şartıyla seyahat etmeleri ve bu seyahat boyunca da misafir oldukları turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri satın almaları ve en az da bir gece konaklamaları sonucu ortaya çıkan ilişkiler ağıdır (Chuck,1997: 137).

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişi bulunan turizm, mesafelerin giderek kısaldığı günümüzde, beklentilerdeki değişimlere uygun olarak geliştirilen yeni alternatifler ve yeni bir düşünce yapısıyla önemli dönüşümler yaşamış ve ülkeler açısından sahip olduğu önemini arttırarak sürdürmüştür. Bu yüzdendir ki turizm sektörü ülkelere ekonomik açıdan sağladığı getirileriyle onlar açısından vazgeçilmezler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla da pek çok ülke, turizm sektörünü tüm yönleriyle geliştirerek ekonomilerine olan getirilerini arttırmaya çabalamaktadır (Öztaş ve Karabulut, 2006: 17).

Turizm sektörü gösterdiği performansla başta ekonomik değişkenler olmak üzere birçok değişken üzerinde etkili olabilmektedir. Aynı şekilde söz konusu ekonomik değişkenlerde ülkelerin turizm faaliyetlerini ve turizmden elde ettikleri gelirleri etkilemektedir. Bu değişkenlerden ekonomik büyüme, istihdam ve döviz kuru ile aralarındaki ilişkinin yönü ve ne oranda etkili oldukları üzerine geniş bir literatür bulunmaktadır (Şen ve Şit, 2015). Bu araştırmaların büyük bir bölümü de ekonomik büyümeyle turizm gelirleri arasındaki ilişkinin varlığına ilişkindir. Pek çok ülke açısından büyük bir gelir kaynağı olan turizm, aynı zamanda ekonomik büyümenin de itici güçlerinden birisi durumundadır. Özellikle de coğrafi açıdan turizm faaliyetlerine açık olan ülkelerin ekonomik büyümelerinin merkezine turizmi yerleştirdikleri görülmektedir. Pek çok açıdan oldukça dinamik bir yapı arz eden turizm; ülkelerin ödemeler bilançolarında yaşanan dengesizliklerin azaltılmasında, istihdam yaratmada, ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerinin yakalanmasında her zaman başrol oyuncularından birisi olmuştur (Bahar ve Kozak, 2013, s. 18).

Özellikle yakın geçmiş açısından değerlendirildiğinde hizmet sektörünün bir ülkenin temel makroekonomik göstergelerinden birisi olan gayri safi yurt içi hasılasındaki payının giderek arttığı görülmektedir. Hizmet sektörünün öne çıkan bileşenlerinden birisi durumundaki turizmde bu süreçte oldukça hızlı bir biçimde gelişmiş ve turizm faaliyetlerinin küresel ekonomiler açısından önemi giderek artmıştır. Bu yönleriyle birçok ülke için turizm sektörü, istihdam artışı sağlanmasında ve yüksek bir ekonomik büyüme hedefine ulaşılmasında oldukça önemlidir.

Bu çalışmadaki amaç; turizme dayalı büyüme politikalarının geçerliliğini irdelemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada ele alınan 11 Akdeniz ülkesindeki turizm gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi, 2000-2020 dönemleri arasındaki dönem açısından Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analiziyle incelenmiştir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) çalışmalarında, herhangi bir ülke için geçerli olan nedensellik ilişkisinin farklı ülkeler açısından da geçerli olduğunu ve gözlem sayısındaki artışlarla beraber daha etkin sonuç elde edildiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde konu ile ilgili literatür ele alınmıştır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde metodoloji ve analiz bulgularına yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise bulgular değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

2. Literatür Taraması

Turizm, dünyanın en önemli iktisadi faaliyetlerinden birisi olup, ülkelerin kalkınmalarına ve gelişmelerine büyük katkı vermektedir. Toplumların sosyo-ekonomik gelişmelerine olan bu büyük desteği fark edilinceye dek pek de fazla önem verilmeyen turizm konusu, I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarla beraber, bireysel seyahatlerde görülmeye başlayan artışların, seyahat

edilen ülkelerdeki ekonomik görünümü iyileştirmeye başlamasıyla, turizme ilişkin çalışmalarında artmasına yol açmıştır. Aynı zamanda turizm sektörü ile ilgili istatistiki bilgilerin yayınlanmasına da 1920'li yıllarla birlikte başlanmıştır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, hem yurtiçi hem de yurtdışında turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine birçok araştırmaya rastlanmaktadır. Literatürde turizm gelirleri üzerine yapılan ilk çalışmaların daha ziyade uluslararası turizm ve ticaret arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaştığı, daha sonraki çalışmaların ise, turizmde yaşanan gelişmelerin uzun vadede ekonomik büyüme üzerine olan etkilerinin araştırılmasına odaklandığı görülmektedir.

Ekonomik büyümeyle turizm gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar, nedensellik ilişkisinin bazen tek yönlü, bazen de karşılıklı ve çift yönlü olduğunu savunmakta iken, bazı araştırmaların sonuçlarının ise iki değişken arasında böyle bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı yönünde olduğu olmuştur. Turizm gelirlerindeki artışlarla paralel biçimde, artış gösteren milli gelire hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin daha fazla turizm geliri elde etmesi de ihtimaller dâhilindedir. Bu denli yakın ilişki içerisindeki her iki değişkenden birisi durumundaki turizmde yaşanabilecek geri çekilmeler yalnızca milli geliri negatif yönde etkilemeyecek, sektörle bağlantısı bulunan birçok iş kolunu da olumsuz etkileyebilecektir (Ülker, 2016: 59).

Turizm ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan araştırmalarda aradaki ilişkiyi analiz eden çeşitli yöntem ve farklı örneklemeler kullanılmıştır. Aşağıda bu çalışmanın da konusunu oluşturan turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılmış olan araştırmalardan örneklere yer verilmiştir.

Dritsakis (2004) Yunanistan ekonomisi için yaptığı çalışmasında, ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik analizleriyle incelemiştir. Analizden elde edilen bulgular, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Durbarry (2004) küçük bir ada devleti olan Mauritius için yaptığı analizinde, eşbütünleşme ve nedensellik analizlerini kullanmış ve analiz sonucunda da turizmin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğunu belirlemiştir.

Belloumi (2010) çalışmasında, 1970-2007 yılları arası dönemde Tunus için ekonomik büyüme ile turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. GSYH, turizm gelirleri ve reel efektif kurun kullanıldığı analizin bulgularına göre, turizm ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşik bir ilişki bulunmakta olup, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme ve turizm arasındaki ilişkiyi, 1995-2009 arasındaki dönem için P-VAR yöntemiyle inceleyen Samimi vd. nin (2011), yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ve eşbütünleşik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çoban ve Özcan (2013), 1963-2010 arasındaki dönemde, Türkiye’de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını kısa ve uzun dönem olarak, eşbütünleşme ve nedensellik analiziyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, her iki değişken arasında kısa dönemde bir ilişki bulunamamış, uzun dönemde ise turizmin ekonomik büyümeyi destekleyen bir faktör olduğuna işaret edilmiştir. Bununla beraber iki değişken arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.

Saleh vd. (2015), 1981-2008 yılları arasındaki dönemde Bahreyn, Suudi Arabistan ve Ürdün’de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemişlerdir.

Çalışmadan elde edilen bulgularda, turizm gelirleriyle ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir.

Terzi (2015), 1963-2013 arası dönem için Türkiye'nin turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Granger nedensellik ve Toda Yamamoto VAR nedensellik testlerinin kullanıldığı araştırmanın sonucuna göre, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ve pozitif bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Çalışmada aynı zamanda Türkiye'de turizme dayalı büyüme varsayımının geçerli olduğu da belirtilmiştir.

Šimundić vd. nin (2016), Latin Amerika ve Karayip ülkeleri için 2000-2014 yılları arası dönemde turizmin ekonomik büyüme üzerine olan etkisini panel veri analiziyle incelendikleri çalışmalarında, turizmin ekonomik büyümeyi artırdığı görülmüş ve brüt yatırımların, kamu tüketiminin, ticari açıklığın, beşeri sermaye ve siyasi istikrarın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu belirlemiştir.

Kızılkaya vd. nin (2016) yaptıkları çalışmada, Türkiye'deki turizm gelirleriyle ekonomik büyüme ve uluslararası turist sayısı, 1980-2014 arasındaki yıllar itibarıyla ve aralarındaki ilişki ARDL sınır testi ve uzun dönem eşbütünleşme katsayıları kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulardan, hem uzun hem de kısa dönemdeki turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Hüseyini vd. (2017), Türkiye'deki ekonomik büyüme, turizm gelirleri ve sabit sermaye yatırımları üçlüsü arasındaki ilişkiyi, 1980-2014 yılları arasındaki dönem için incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Granger nedensellik testi sonucunda ise, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Zortuk ve Yıldız (2018), Brezilya, Çin Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya ve Türkiye'nin bulunduğu E7 ülkeleri için 1995-2016 yılları arası dönemdeki büyüme ve turizm gelirleri ilişkisini incelemiştir. Hatemi-J'nin (2011) geliştirdiği asimetrik panel nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada; ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğu, turizm gelirleri üzerinde yaşanan olumlu bir gelişmenin, ekonomik büyümeyi de olumlu etkilediği, ekonomik büyümede ortaya çıkan olumsuz bir gelişmenin ise turizm gelirlerini de olumsuz yönde etkileyeceğini savunmuşlardır.

Çalışmalar topyekûn incelendiğinde turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ve bu bağlamda turizme dayalı büyüme varsayımının pek çok ülke açısından geçerli olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

3. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada Akdeniz'e kıyısı bulunan 11 ülkenin (Cezayir, Fas, Fransa, Hırvatistan, İspanya, İtalya, Mısır, Portekiz, Slovenya, Türkiye, Yunanistan) turizm gelirleri ve ekonomik büyümeleri arasındaki ilişki 2000-2020 dönemi yıllık verileri kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 1'de kullanılan değişkenler tanımlanmaktadır.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenler

| Değişkenler | Açıklama | Kaynak |
|-------------|--|---|
| $\ln PCGDP$ | Logaritmik (Kişi Başına Düşen Milli Gelir, \$) | World Bank World Development Indicators WDI-2021) |
| $\ln TRSMI$ | Logaritmik (Uluslararası Turizm Gelirleri, \$) | World Bank World Development Indicators WDI-2021) |

Çalışmada ilk olarak, paneli oluşturan yatay kesitler arasında bağımlılığın olup olmadığı incelenmiştir. Eş-bütünleşme katsayılarının homojenliği, bir diğer ifadeyle açıklayıcı değişkenin katsayılarının yatay kesitten yatay kesite değişip değişmediği, Pesaran ve Yamagata'nın (2008) geliştirdikleri Slope Homogeneity testiyle analiz edilmiştir.

Literatürdeki çalışmalar takip edilerek (1) nolu eşitlikteki gibi model oluşturulmuştur.

$$PCGDP = f(TRSMI) \quad (1)$$

Regresyon tahminlerinde, doğrusal-logaritmik modellerin doğrusal modellerden daha etkin sonuçlar verdiği belirtilmektedir. Bu nedenle (1) numaralı model yeniden yazılarak doğrusal-logaritmik model haline dönüştürülmüştür.

$$\ln PCGDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \ln TRSMI_{it} + \mu_{it} \quad (2)$$

(2) nolu eşitlikte; *PCGDP* kişi başına düşen reel geliri, *TRSMI* turizm gelirlerini (dolar) temsil etmekte, *i*; kesit boyutunu *t* ise; zaman boyutunu göstermektedir.

4. Analiz Yöntemi ve Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen ampirik bulgulardan önce, aşağıdaki Tablo 2'de çalışmada analize tabi tutulan KBGSYH (kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verisinin yıllık büyüme oranını) ve TG (turizm gelirlerini) temsil etmekte olan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler*

| Değişkenler | Obs. | Mean | Std. Dev. | Min. | Max. |
|-------------|------|----------|-----------|----------|----------|
| LOGKBGSYH | 231 | 4.05788 | .4487505 | 3.026189 | 4.656425 |
| LOGTG | 231 | 9.993336 | .680417 | 7.69897 | 10.9015 |

*Yazarın Hesaplamaları

Yukarıdaki Tablo 2'de değişkenlerin minimum ve maksimum değerleri ile ortalama ve standart sapmaları görülmektedir. Tabloya göre; 2000-2020 yılları arası dönem için seçili Akdeniz ülkelerinde kişi başına düşen gelirin en yüksek değeri yaklaşık 4.66 iken, en düşük değer 3.03 ortalama değeri de 4.06 seviyesindedir. Turizm gelirleri ortalama olarak 9.99 düzeyinde gerçekleşmiştir. İlgili değişkenin en düşük değeri yaklaşık 7.70, en yüksek değeri de yaklaşık olarak 10.9 seviyesindedir.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi ve Eğim Katsayılarının Homojenliği/Heterojenliği

Serilerin her birinin maruz kaldığı şokların diğer serileri etkileme düzeyinin tahminlenmesi yatay kesit bağımlılığının testi yoluyla mümkündür. Dolayısıyla seriler arası yatay kesit bağımlılığının tahminlenmesi bulguların güvenilirliğini ve yorumlanmasını önemli derecede etkilemektedir (Breusch ve Pagan, 1980). Bu nedenle, birim kök, eşbütünleşme ve buna bağlı diğer testlerin analizi yapılmadan önce yatay kesit bağımlılık testi yapılmalıdır. Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde çeşitli testler kullanılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının test edildiği Breusch ve Pagan (1980) çalışmasında test istatistiği aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

Panel nedensellik testlerinden hangisinin yapılacağına karar vermeden önce serilerin homojen mi yoksa heterojen mi olduğuna karar verilmeli ve kesitler arası bağımlılık olup olmadığı test edilmelidir.

Aşağıdaki Tablo 3’de yatay kesit bağımlılığı ve homojenite test sonuçları bulunmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığın olmadığını ifade eden boş hipotez reddedilerek değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre bir ülkede çıkan şoklar diğer ülkeleri etkilemektedir. Delta testlerinde modelin homojen olduğu üzerine kurulu boş hipotezine karşılık alternatif hipotezi sınamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde boş hipotez reddedilmekte ve eğitim katsayısının heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri*

| Yatay Kesit Bağımlılığı | | | |
|-----------------------------|-------------------|------------|------------|
| | Test | İstatistik | p - Değeri |
| Breusch and Pagan (1980) | LM | 469.5 | 0.0000 |
| Pesaran (2004) | LM _{CD} | 97.5 | 0.0000 |
| Pesaran vd., (2008) | LM _{adj} | 19.66 | 0.0000 |
| Eğim Homojenliği | | | |
| Pesaran and Yamagata (2008) | Δ | 2.431 | 0.015 |
| | Δ_{Adj} | 2.625 | 0.009 |

*Yazarın Hesaplamaları

4.2. CADF Birim Kök Testi

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı durumu tespit edildiğinden, Pesaran (2007)’ın hata terimlerinin faktör yapılarının tahminlenmesi yerine, uygulama kolaylığı sağlayan yatay kesit bağımlılığına dirençli olarak geliştirdiği genişletilmiş Dickey-Fuller (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller (CADF) panel birim kök testi uygulanmış ve serilerin durağanlığı incelenmiştir.

Tablo 4: CADF Birim Kök Test Sonuçları *

| Değişken | Düzye | | Birinci Fark | |
|----------|----------|-------------------|--------------|-------------------|
| | Z[t-bar] | Anlamlılık Değeri | Z[t-bar] | Anlamlılık Değeri |
| KBGSYH | -0.620 | 0.268 | -2.679 | 0.004 |
| TG | 0.362 | 0.603 | -3.057 | 0.001 |

*Yazarın Hesaplamaları

Tablo 4’de yer alan sonuçlar, düzeyde her iki seride de birim kök olduğunu göstermektedir. Bu sebeple birinci farklarının alınması suretiyle, serilerin CADF test sonuçlarına bakılmış ve her iki değişkenin de 1. farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür.

Serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları CADF testi ile belirlendikten sonra, panel eşbütünleşme testi yapılmıştır. Panel eşbütünleşme testi ile ulaşılacak bulgular, panel nedensellik analizinde hangi tahmin yönteminin kullanılabileceğini de göstermektedir.

3.3.2. Panel Eş Bütünleşme

Panel eşbütünleşme testi Westerlund (2008) testi ile yapılacaktır. Bu testi, diğer eşbütünleşme testlerinden ayıran temel özellik, diğer bütün testler değişkenler arasındaki eşbütünleşik ilişkiyi belirlerken, modeldeki değişkenlerin tamamının durağan olmaması gerekliliği ön şartına dayanırken, Westerlund (2008) testi modeldeki değişkenlerden en az birinin durağan olmamasının yeteceği ön şartı ile çalışmaktadır.

Tablo 5: Westerlund Eş Bütünleşme Kök Test Sonuçları *

| Statistics | Value | Z-Value | P-Value |
|------------|---------|---------|---------|
| Gt | -2.872 | -4.024 | 0.000 |
| Ga | -13.715 | -3.986 | 0.000 |
| Pt | -7.241 | -2.320 | 0.010 |
| Pa | -9.709 | -3.869 | 0.000 |

*Yazarın Hesaplamaları

Yukarıdaki Tablo 5’de Westerlund (2008) test sonuçları görülmektedir. Buna göre Tablo 5’deki sonuçlara bakıldığında 4 istatistik değeri (Gt, Ga, Pt, Pa) açısından da %5 anlamlılık düzeyinde (aynı zamanda %1 ve %10 düzeylerinde de) turizm gelirleri ile kişi başına düşen milli gelir arasında uzun dönemli, güçlü ve tutarlı bir eşbütünleşik ilişkinin bulunduğu görülmektedir.

5. Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik

Turizm gelirlerindeki değişim ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile test edilmiştir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedenselliğin kullanılmasının temel nedeni diğer panel nedensellik analizlerine göre bazı avantajlara sahip olmasıdır. Bu avantajlardan ilki Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizinin panel analizinde yer alan ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate almasıdır. Diğer bir avantajı ise yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olması ya da zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olması durumunda da kullanılabilmesidir. (Dumitrescu ve Hurlin, 2012).

Testin hipotezleri;

H_0 : Bütün yatay kesitlerde 'ten 'ye nedensellik ilişkisi yoktur.

H_1 : Bazı yatay kesitlerde 'ten 'ye nedensellik ilişkisi vardır.

Dumitrescu ve Hurlin (2012), Monte-Carlo simülasyonunu kullanarak test istatistiklerini ve testlere ait olasılık değerlerini hesaplamaktadır (Göçer, 2013, s.231). Dumitrescu ve Hurlin testinin bir diğer özelliği de seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunurken de ya da tam tersi bir durumda da kullanılabilir olmasıdır. Bu çalışmada eşbütünleşme ilişkisinin varlığı görüldüğünden nedensellik test analizinde Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi kullanılmıştır. Bu testte X ve Y, N sayıda birim için T dönem boyunca gözlemlenen iki durağan süreç ifade edildiğinde, t zamanındaki her bir birim (i) için, (3) numaralı eşitlikte görülen doğrusal heterojen modeli kullanılır;

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Eşitlikteki K, optimum gecikme uzunluğunu gösterir. Testin boş hipotezi bütün yatay kesitlerde “X’ten Y’ye nedensellik ilişkisi yoktur” biçimindedir. Denklemin işlerlik kazanabilmesi için eşitlikteki katsayıların hem homojen hem de durağan olmaları gerekmektedir. Testin boş ve alternatif hipotezleri aşağıda yer almaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 6).

H_0 : $\beta_i = 0, \forall i = 1,1, \dots ,N$ için bütün yatay kesitlerde X’ten Y’ye nedensellik ilişkisi yoktur

H_1 : $\beta_i = 0, \forall i = 1,1, \dots ,N_1$

$\beta_i \neq 0, \forall i = N_1 + 1, \dots ,N$ için bazı yatay kesitlerde X’ten Y’ye nedensellik ilişkisi vardır.

Dumetriscu-Hurlin testi (2012), Monte-Carlo simülasyonunu aracılığıyla test istatistiklerini ve bu istatistiklere ait olasılık değerlerini hesaplamaktadır. Buna göre Dumetriscu-Hurlin (2012) panel nedensellik testinin uygulanması sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6: Dumitriscu-Hurlin Panel Nedensellik Test Sonuçları*

| Boş Hipotez | W istatistiği | Z bar istatistiği | Anlamlılık Değeri | Karar |
|-------------------------------------|---------------|-------------------|-------------------|--|
| KBGSYH TG'nin nedeni degildir | 8,4322 | 17.4301 | 0.0000 | KBGSYH ile TG arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır |
| TG KBGSYH'nin nedeni degildir | 9.5253 | 4.7462 | 0.0000 | TG ile KBGSYH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır |

*Yazarın Hesaplamaları

Tablo 6’daki sonuçlardan panel geneli için, hem LKBGSYH’den LTG’ye doğru hem de LTG’den LKBGSYH’ye doğru karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ülkeler, turizm sektörüne verdikleri önemi artırarak elde edilen ekonomik büyüme tempolarını artırabilirler.

6. Sonuç

Turizm gelirleri birçok ülke bakımından ekonomik büyümeyi destekleyen bir faktördür. Bu nedenle sektörel yatırımlarda turizm sektörü önemli bir paya sahiptir. Akdeniz Havzasında yer alan ülkeler gerek iklim koşulları bakımından gerekse turistik yatırımlar açısından yüksek talep gören bölgeler arasındadır. Bu nedenle çalışmanın konusunu Akdeniz ülkeleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, 11 Akdeniz ülkesinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 2000-2020 dönemleri itibariyle ele alınarak panel veri yöntemiyle incelenmiştir.

Analiz yapılırken; değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı incelenmiş, değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle, bu ülkelerdeki karar vericiler ekonomi politikalarını belirlerken, diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları ve şokları da göz önünde bulundurmalarıdır. Ayrıca, eğitim parametreleri yatay kesitler arasında değişmekte olup heterojendir.

Yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik altında etkili sonuçlar veren Dumitriscu ve Hurlin Granger Nedensellik testinin sonucunda; ekonomik büyümenin turizm gelirlerinin Granger nedeni olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotez kabul edilmiş ve ekonomik büyümenin turizm gelirlerinin nedeni olduğu ve her iki değişken arasında çift yönlü bir ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda turizm gelirlerinin ekonomik büyümenin Granger nedeni” olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bir başka söylemle çalışmadan elde edilen bulgulara göre turizm gelirleri, ekonomik büyümenin Granger nedenidir.

Ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişki üzerine yapılacak olan daha sonraki araştırmaların, ülke ve bölgeleri kategorize ederek ve daha fazla sayıda ülkeyi kapsayacak biçimde gerçekleştirilmesi, çalışmalardan elde edilecek bulguların karşılaştırmalı analizleriyle ilgili yazını zenginleştirecektir. Sonuç itibariyle turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirler bilhassa gelişmekte olan ülkeler için büyük önem arz eden hızlı ve yüksek bir büyüme hedefine ulaşılmasında ve ayrıca cari denge açıklarının kapatılmasında çok büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla turizme verilecek teşvik uygulamaları ile turizm yatırımlarında artış sağlanmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

Kaynakça

- Bahar, O. & Kozak, M. (2013). Turizm Ekonomisi. Eskişehir: *Anadolu Üniversitesi Yayını* No: 2908, AÖF Yayını, No: 1865.
- Belleouimi, M. (2010). The relationship between tourism receipts, real effective exchange rate and economic growth in Tunisia, *International Journal of Tourism Research*, 550-560.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chuck Y. (Ed.) (1997). International tourism: a global perspective, *World Tourism Organization (WTO) Publications*, Madrid.
- Çoban, O. & Özcan, C. C. (2013). Türkiye’de turizm gelirleri-ekonomik büyüme ilişkisi: nedensellik analizi (1963-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1), 243-261.
- Dritsakis, N. (2004). Cointegration analysis of German and British Tourism demand for Greece, *Tourism Management*, 25, 111-119.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29 (4), 1450-1460.
- Durbarry, R. (2004) Tourism and Economic Growth: the Case of Mauritius, *Tourism Economics*, 10, 389-401.
- Göçer, İ. (2013). Ar-Ge harcamalarının yüksek teknolojili ürün ihracatı, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, *Maliye Dergisi*, 165, Temmuz-Aralık.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Öztaş, K. & Karabulut, T. (2006). Turizm Ekonomisi, Genel Turizm Bilgileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22 (2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted Im test of error cross-independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Proença, S. & Soukiazı, E. (2008). Tourism as an economic growth factor: a Case study for Southern European Countries, *Tourism Economics*, 14 (4) 791-806.
- Saleh, A., Assaf, G., Ihalanayake, R. & Lung, S. (2015). A panel cointegration analysis of the impact of tourism on economic growth: evidence from the middle east region. *International Journal of Tourism Research*, 17, 209-220.
- Samimi, A., Sadeghi, S. & Sadeghi, S. (2011). Tourism and economic growth in developing countries: p-var approach. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 10 (1), 28-32.

- Šimundić, B., Kuliš, Z. & Šerić, N. (2016). Tourism and economic growth: an evidence for Latin American and Caribbean Countries. *Tourism & Hospitality Industry Congress Proceedings*, 457-469.
- Şen, A. & Şit, M. (2015). Turizm gelirlerinin Türkiye ekonomisindeki rolü ve önemi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 2015, Cilt 5, Sayı 8, 30 – 45.
- Terzi, H. & Tütüncü, A. (2017). Turizm gelirleri ve dışa açıklık arasındaki ilişki: Türkiye örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32 (2): 79-107.
- Ülker, B. (2016). 1980 – 2014 dönemi turizm gelirleri ile gayrisafi yurt içi hâsıla arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Diyarbakır. 1-156.
- Worldbank.org.
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=ST.INT.RCPT.CD&country=#>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- Worldbank.org. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. (2006). Tourism Highlights <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413492>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. (2007). Tourism Highlights <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413539>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2008). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413560>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2009). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413591>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2010). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413720>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2011). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413935>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2012). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284414666>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2013). [https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284415427#:~:text=Asia%20and%20the%20Pacific%20recorded,the%20Americas%20\(%2B5%25\).&text=International%20tourist%20arrivals%20in%20Europe,succeeded%20in%20returning%20to%20growth](https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284415427#:~:text=Asia%20and%20the%20Pacific%20recorded,the%20Americas%20(%2B5%25).&text=International%20tourist%20arrivals%20in%20Europe,succeeded%20in%20returning%20to%20growth), (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2014). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416226>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2015). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2016). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2017). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029#:~:text=In%20receipts%2C%20the%20US%20and,and%209th%20place%20in%20arrivals>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2018). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876#:~:text=A%20total%20of%201%2C326%20million,million%20more%20than%20in%202016.&text=Results%20were%20driven%20by%20sustained,security%20challenges%20in%20recent%20years>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2019). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization. Tourism Highlights (2020). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284422456> (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- World Tourism Organization (2022). <https://www.unwto.org/tourism-data/country-profile-inbound-tourism> (Erişim Tarihi: 27.04.2022).
- Zortuk, M. & Yıldız, A. (2018). E-7 ülkelerinde turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi: Asimetrik panel nedensellik analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (58), 130-142.



International Refereed & Indexed
Open Access e-Journal
JAToR[©]
Journal of Applied Tourism Research



© Copyright of Journal of Applied Tourism Research is the property of University of Applied Sciences Tourism Faculty and its content may not be copied or e-mailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.